

Oponentský posudek na habilitační práci Mgr. Tomáše Jirsy, Ph.D. *Tváří v tvář beztvarosti: Afektivní a vizuální figury v moderní literatuře*

Habilitační práce dr. Tomáše Jirsy je odbornou publikací mimořádných kvalit. Estetický princip beztvarosti je tu zkoumán interdisciplinárně v úctyhodně širokém spektru příbuzných disciplín – filosofie, literární teorie, vizuální antropologie, literární a výtvarné estetiky. Každá oblast je důkladně zmapovaná, analýza a argumentace se opírá o základní teoretické zdroje, Tyto teoretické zdroje práce kriticky reflektuje a nabízí i vlastní, originální přístup k fenoménu beztvarosti.

Úvodní část velmi podrobně a teoreticky fundovaně představuje teorie beztvarosti v oblasti výtvarného umění a literatury. Genealogie beztvarosti je sledována na pomezí estetiky, filozofie, psychoanalýzy a vizuální antropologie (Henri Focillon, Georges Bataille, Rosalind Krauss a Yves-Alain Bois, Paul Valéry, Patrick Crowley a Paul Hegarty). Hlavní impulzy práce čerpá z vizuální antropologie Georgese Didi-Hubermana, jehož pojetí beztvarosti je doplněno o podněty Hanse Beltinga a Ernsta van Alpheny.

Zkoumání beztvarosti probíhá jednak ve sféře reprezentací (významové analýzy a interpretace), jednak ve sféře pragmatické. Jirsa tak reaguje na současný trend tzv. pragmatického obratu. Opěrným bodem zkoumání pragmatického účinku beztvarosti je mu teorie afektu. Transfer afektu mezi dílem a recipientem označuje Jirsa jako druhou tematickou osu práce (s. 30). Beztvarost je dle Jirsy produkována v afektu a afekt také produkuje. Termín je precizně odlišen od emocí a pocitů (s. 130). Jako prostředek transferu afektu označuje Jirsa *figuru*. Figura mu slouží jako klíčový konceptuální nástroj pro postižení tzv. práce beztvarosti (s. 32). Koncept je velmi důkladně vymezen v trajektorii od Auerbacha k Philippu Duboisovi. Figura v této trajektorii není jen reprezentací, ale i prefigurací (anticipuje a performuje, s. 36), otevírá prostor pro další variace. Od Beltinga Jirsa přebírá představu o putování obrazů napříč hranicemi, u Abyho Warburga zase nachází inspirující představu, že obrazy mají svou vlastní paměť (s. 35). Pro označení procesu transferu jednotlivých figur v rámci média (např. literárních děl nebo výtvarného umění) i transmediálně (tj. jak jednotlivé figury vstupují do jiného mediálního rámce) Jirsa zavádí a přesvědčivě odůvodňuje nový koncept transfiguralita. Transfiguralita je tu pojímána jako složitý dvousměrný časově reverzibilní proces přenosu obrazů, textů a pojmů, afektivních impulzů a kognitivních i smyslových vzorců historické a estetické zkušenosti (s. 34).

Na základě pečlivě zmapovaných teorií beztvarosti Jirsa sugestivně rozvíjí svou vlastní tezi, že beztvarost nepředstavuje absenci tvaru, ani jeho zánik, ani jeho abstraktní redukci, jak ji známe z výtvarného abstraktního expresionismu, ale je nutno ji chápat jako proces, jako „pohyb tvořivé deformace“, jako intermediální proces vzniku a zániku forem, jako událost v podstatě liminálního charakteru, tj. události odehrávající se na hranici, v meziprostoru na osách „viditelného a neviditelného, známého a neznámého, přítomného a nepřítomného“ (s. 9).

Předložená práce byla vydána v roce 2016 v edici Teoretická knihovna nakladatelství Host. Přestože některé její části vyšly jako odborné články, nejde o výběr tematicky příbuzných článků, ale skutečně o knižní monografii s promyšlenou strukturou. Jednotlivé kapitoly kompetentně a systematicky rozvíjejí teoretické postuláty prezentované v úvodní kapitole. Každá ze tří částí řeší jinou vizuální formu estetického principu beztvarosti, tzv. figuru. První část se zaměřuje na figuru smazaného portrétu, druhá část na figuru tapety jako portrétu metamorfózy a třetí na figuru prázdné židle jako portrét absence subjektu.

Už jenom první část má rozsah menší monografie (ca 140stran + 40 stran úvodu). Figuru smazaného portrétu alias obličej bez tváře Jirsa zkoumá ve třech kontextech: v kontextu historickém (empirická rovina válečných hrůz), v estetickém kontextu Freudova konceptu *unheimlich* a v kontextu jazyka a stylu, neboť jak Jirsa objevuje, text sám sebe smazává v pohybu psaní. Samotná figura smazaného portrétu je zasazena do širšího kontextu afektivity a modality portrétu. Precizované konceptuální nástroje převážně francouzské

filosofické a literární estetiky, psychoanalýzy i literární a filmové naratologie (např. logika afektivních přesmyků, symptomatické intenzity, intertextuální perforace, defigurace a refigurace) jsou účelně využity v důmyslných analýzách a interpretacích textů světové literatury (Richard Weiner, Nikolaj Vasiljevič Gogol, Oscar Wilde, Edgar Allan Poe a Gaston Leroux). Jirsa úspěšně kombinuje podrobnou analýzu a interpretaci textu a obrazu s pragmatickým zkoumáním účinku textu formou afektu, a to jak v rovině diegetické i extradiegetické.

Ve druhé části autor vychází z teorie a dějiny tapety ve výtvarném umění a zkoumá se motiv tapety coby další figura beztvorosti ve světové literatuře, zastoupené literárními díly Vladimira Nabokova (Pnin), Andreje Bělého, Bruna Schulze, Charlotty Perkinsové-Gilmanové, dále filmem Ingmara Bergmana a výtvarnými díly Michala Pěchoučka a Jany Šerých.

Třetí část se zaměřuje na portrét absence subjektu neseného figurou prázdné židle, Jako referenční text opět slouží povídka Richarda Weinerja, od níž se potom odráží k poučeným výletům do divadelní hry Eugena Ionesca či výtvarným dílům tematizujícím figuru prázdné židle (Egon Schiele, Vincent van Gogh, Joseph Kosuth).

Celkově se nejvíce pozornosti věnuje dvěma povídkám Richarda Weinerja, nicméně ani analýzy a interpretace ostatních děl nijak neutrpěly menším rozsahem, i v nich se Jirsa ukazuje jako brilantní analytik, rafinovaný interpret a sečtělý kritik.

Na předložené práci je třeba ocenit hned několik předností. Práce má interdisciplinární charakter, ale není v žádném oboru viditelně slabší. Práce vykazuje nejen široké znalosti filosofie, estetiky, psychoanalýzy, kulturní antropologie, literární teorie i literární historie, ale i hluboké porozumění často velmi složitým záhybům francouzské teorie. Znalosti a porozumění doplňuje verbální, koncepční a především interpretační kompetence. Práce je psaná bohatou češtinou, autor formuluje přesně a srozumitelně, nezjednodušuje a nezkracuje. Práce vždy velmi důkladně vymezuje a definuje své konceptuální nástroje, pečlivě rekonstruuje vývoj jejich pojetí a opírá se vždy o primární zdroje, jde vždy důsledně k pramenům.

Předložená habilitační práce nenabízí jen syntézou existujících přístupů. Autor práce rekonstruuje genealogii pojmů a debat s nimi spojených a tyto debaty kriticky reflektuje. Odkrývá nedostatky či omezení jednotlivých pojetí a sám otevírá nový pohled na pojetí beztvorosti v přístupu k beztvorosti jako relační estetické a epistemologické kategorii, jež se realizuje ve střetu se subjektem (s. 25).

Přínosem práce do oblasti teorie je propojení estetiky beztvorosti s teorií afektu vizuální antropologie a nově zavedený koncept transfigurality. Přínosem do oblasti literární kritiky zase Jirsovy brilantní analýzy a interpretace Weinerových povídek a vybraných děl světové literatury. Velice podrobnou a vynalézavou analýzou Weinerových povídek autor práce mimo jiné objevil, že Weiner zobrazil a reflektoval koncept beztvorosti deset let před slavným manifestem beztvorosti Georgese Batailla a předjímal postmoderní poetiku o několik desetiletí.

Závěrem lze jen konstatovat, že tato práce vykazuje výjimečnou teoretickou erudici a interpretační um i cit. Práce splňuje všechny požadavky kladené na habilitační práci po stránce formální a obsahové, je významným osobitým přínosem do literární teorie. Práci doporučuji k dalšímu postupu k přijetí do habilitačního řízení.

15. 5. 2020

Prof. PhDr. Michal Peprník, Dr.
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci